

Power Point presentatie Joost Sluis en Alphons Hielckert (24-02-2024)
Neem USB-stick en ZAKLAMP MEE!!!

1. **DIA:** Relatie tot Joost en Alphons uitleggen => toevallige zoektocht, ontstaan vanuit familiebanden. Mijn vrouw is Koos Sluis en Joost Sluis is de broer van haar vader. Hij is geboren in Chicago... Ik kwam hem op het spoor via het Sluis familieboek, waarin heel veel familieleden staan vernoemd. Maar ook een deel van de bedrijfsgeschiedenis, die verklaart waarom Joost Sluis leven zo is verlopen. Geheel anders verliep Alphons Hielckert's levenspad. Het zijn mooie illustraties van hoe geheel verschillende werelden uiteindelijk samenkomen. Ik zal daar later op ingaan op hoofdlijnen. Maar laat ik beginnen met hun gemeenschappelijke verhaal van gedeelde heldendom als gevolg van hun fatale ongeluk op 24 juni 1944 in Normandië. Beiden werden getraind als bemanningsleden van de B-25 Mitchell. In mijn voordracht belicht ik slechts een heel klein deel van de gigantische geallieerde luchtvloot in de WOII. Ik perk mijn verhaal nog meer in door alleen het leven van Joost Sluis en Alphons Hielckert te volgen tegen de achtergrond van het RAF- Dutch Squadron 320 met Mitchell-25 – dus zowel de in 1940 uit Nederland overgekomen Fokkers, als ook de Hudsons voorgangers blijven hier eveneens buiten beschouwing. Dus mijn verhaal eindigt op 24 juni 1944. Terwijl het 320 squadron pas na de WOII werd ontbonden.
2. **DIA:** VS verklaren Japan en Duitsland de oorlog na de aanval op Pearl Harbor door Japan op 7 dec. 1942. Hierbij kwamen 2403 Amerikanen om het leven en vielen er 1282 gewonden. De verliezen aan de Japanse kant waren veel geringer 65 militairen kwamen om of werden verwond. Eén Japanse matroos werd gevangengenomen. Als gevolg van de oorlogsverklaring van President Roosevelt, veranderde de industrie in een oorlogseconomie waarbij ook heel veel vrouwen werden ingeschakeld.
3. **DIA: Film:** <https://www.youtube.com/watch?v=0ixVaY4rvZo> - 6.02 min
vaak wordt vergeten dat het aantal personeelsleden dat de zorg over de luchtvaardigheid van vliegtuigen gaat, vaak een veelvoud vormt van het aantal bemanningsleden in een vliegtuig... Hier dus 22 mensen, waarvan dus slechts 5 bemanningsleden of slechts 23% van hen gaat daadwerkelijk vliegen... Op 28 okt 1943: aanval op Cherbourg.. FR174/K gehele bemanning komt om: A.J. van Dieren-Bijvoet (kapitein + 1ste piloot); C. van der Knaap (2de piloot+navigator), w/op P.F. van Woesik en mitrailleurshutter A.G. van Apeldoorn. Bovendien is vliegtuig C geraakt in de waarnemers en staartgedeelte, er is brand uitgebroken, en het vuur werd geblust. Het toestel maakte een noodlanding in Tarrant-Rushton.

- 159 - sergt. vlieger Kok -
- 143 - sergt. vlieger Bevelander -

2e Groep:

- 178 - hfd. off. vlieger 2e kl. Bakker + v. Pelt +
- 169 - sergt. vlieger Maas + Claassen (Jonker gewond-hospitaal)
- 162 - off. vlieger 2e kl. Roosenburg - inhospitaal (bemanning)
- 141 - sergt. vlieger Laamens + v. Wynjaerden
- 166 - sergt. vlieger Bank
- 174 - sergt. vlieger Emmens + v. Berkum.

(41)

12000 ft
24x1000 lbs
gun bevolking
uitbekend uitsicht

(41)

Mitchell 174
verloren.

bommen van 3 vliegtuigen
in nabijheid van
Koloniale Artillerie
barakken
van de resterende
vliegtuigen in de nabijheid
van het krachtsbaton

Op de 28e oktober ten 13h55 startte een formatie van 6 Mitchellvliegtuigen van het 320e SQUADRON geleid door Wing Cdr. Lynn tezamen met een formatie Mitchells van het 98e SQUADRON (Engels) die de leiding had met de opdracht scheepvaart in de haven van Cherbourg aan te vallen. Vanaf Portland Bill werd escorte verleend door 5 squadrons Spitfires V. De formatie vloog door een gordijn van zeer intens afweervuur van vijandelijke batterijen zwaar afweergeschut.

De 174, bestuurd door officier vlieger van Dieren Bijvoet kreeg een voltreffer en stortte brandend omlaag boven het doelgebied.

De gehele bemanning bestaande uit:

- A.J. van Dieren Bijvoet - off. vlieger 2e kl.
- C. van der Knaap - idem
- P.F. van Woesik - sergt. vliegtuigtelegrafist stbno. 20506
- A.G. Apeldoorn - korp. vliegtuigschutter stbno. 16238

kwam hierbij om het leven.

De officiële Duitse dodenlijst 197 maakt melding van het feit dat het stoffelijk overschot van P.F. van Woesik op 5 november 1943 bij Fort Homet, Cherbourg aan land spoelde en op de 6e november 1943 op de Cherbourg begraafplaats werd bijgezet in graf no. 64. Ten 14h52 boven het doel gekomen werden de bommen van 1000 lbs. afgeworpen; de bommen van drie vliegtuigen werden waargenomen in de nabijheid van de Koloniale Artillerie Barakken. Meerdere bommen van de resterende vliegtuigen zijn vermoedelijk terecht gekomen in de nabijheid van het elektrische krachtstation. Behalve de 174 keerden alle vliegtuigen van 320e SQUADRON behouden in Engeland terug, doch twee hiervan n.l. de 156 en de 151 landden zwaar beschadigd op resp. Tarrant Rushton en Stoney Cross.

De deelnemende vliegtuigen waren:

- 170 - Wing Cdr. Lynn + v. Waardenburg besch 540
- 165 - off. vlieger 2e kl. Mulder + Bastiaenen "
- 151 - off. vlieger 2e kl. Loeff zwaar "
- 156 - off. vlieger 2e kl. de Liefde + Koops " "
- 173 - off. vlieger 2e kl. van Amsterdam + Bouma "
- 174 - off. vlieger 2e kl. van Dieren Bijvoet. vernietigd

Stortte brandend neer

4. **DIA:** de B-25 Mitchell besturing vergde vele handelingen.. automatisering was nog zeer beperkt...Maar in de afgelopen 40 jaar was de vooruitgang in de luchtvaart fenomenaal...in 1903 wisten de Amerikaanse Gebroeders Wright als eerste mensen met hun zelf gebouwde en gemotoriseerde vliegtuig, **de Wright Flyer**, een gecontroleerde vlucht te maken.
In Nederland steeg op 27 juni 1909 het eerste vliegtuig op. Dit gebeurde in Etten-Leur. Het vliegtuig werd bestuurd door Charles de Lambert.
5. **DIA:** Vanwege mijn publiek vandaag volgen hier enige technische gegevens: de B-25 Mitchel 1941 is vernoemd naar brigadegeneraal William "Billy" Mitchell, een pionier op het gebied van de Amerikaanse militaire luchtvaart. De B-25 werd door veel geallieerde luchtmachten gebruikt en diende op elk terrein van de Tweede Wereldoorlog. Ook na de oorlog bleven er velen in dienst. Geproduceerd in talloze varianten, werden er bijna 10.000 B-25's gebouwd. Het was de meest geproduceerde Amerikaanse middelgrote bommenwerper en de derde meest geproduceerde Amerikaanse bommenwerper in het algemeen. Deze omvatten verschillende beperkte modellen, zoals het F-10 verkenningsvliegtuig, de AT-24 bemanningstrainers en de PBJ-1 patrouillebommenwerper van het United-States Marine Corps.
- Bemanning bestond uit één piloot, navigator / bommenwerper, torentjeschutter/ingenieur, radio-operator/tailleschutter, staart schutter
 - Lengte: 16,13 m / Spanwijdte: 20,60 m / Hoogte: 4,98 m
 - Vleugelblad: wortel: NACA 23017; tip: NACA 4409R
 - Vleugeloppervlak: 57,4 m²
 - Leeg gewicht: 8.836 kg
 - Maximaal startgewicht: 15.876 kg
 - Motoren: 2 × Wright R-2600-92 dubbele cycloon 14-cilinder tweezijdige
6. **DIA**
- luchtgekoelde radiale zuigermotoren, 1.300 kW
 - Max. snelheid: 438 km/u op 4.000 m
 - Kruissnelheid: 370 km/u
 - Bereik: 2.170 km
 - Serviceplafond: 7.400 m
 - Bommen: 1.360 kg
 - Pistolen: 12-18 x 12,7 mm machinegeweren en 75 mm T13E1 kanon
 - Hardpoints: 900 kg ventrale beugels om één externe Mark 13 torpedovast te houden
 - Raketten: rekken voor acht - 127 mm hogesnelheidsvliegtuigraketten
7. **DIA:** er zijn maar liefst 9.816 Middelzware bommenwerpers door North American Aviation sinds 19-08-1940 gebouwd // De introductie volgde in 1941 bij de USA (Marine corps); RAF (Dutch Sq.); USSR en nog 20 andere landen vlogen ermee tijdens de oorlog (o.a. Indonesië – Biafra). Er waren maar liefst 20 verschillende versies van het toestel beschikbaar...
payload 1.10 kg / 1.900 km / 480 km/h // UK : 700 Mitchells // 149 Mitchells KNIL / 107 Mitchells Sq 320
8. **DIA:** Totale productie: 9.900 B-25 Mitchells vormen toch maar slechts 4% van alle in de US en UK geproduceerde 229.554 vliegtuigen! Van alle vliegtuigen zijn er 22.000 neergehaald boven Duitsland; daarbij kwamen zo'n 159.000 bemanningsleden bij om. Bij de bombardementen kwamen 593.000 Duitse burgers om (dus tegenover elke gestorven bemanningslid staan 4 gedode Duitse burgers) Er werd 2,6 miljoen ton bommen op Duitsland losgelaten... de gevolgen van de algehele schade en chaos is bijna onvoorstelbaar. In Nederland: zijn zo'n 6.000

vliegtuigen neergehaald... Nog steeds worden de overblijfselen van bemanningen gevonden en eervol begraven tijdens het jaarlijkse bergen van 3 tot 4 van deze vliegtuigrestanten.

9. **DIA:** 3 mnd na Pearl Harbour op 18-04-1942 onderneemt de Amerikaanse luitenant-kolonel Doolittle Raid een aanval in met 15 B-25Bs op Japan. Het doel van deze operatie was om Japan af te schrikken, door hun eigen kwetsbaarheid zichtbaar te maken. Ook zou het Amerikaanse moraal – na Pearl Harbor – worden opgevijseld. Het vliegdekschip met Mitchells was mogelijk opgemerkt door een Japanse oorlogsbodem, waardoor de aanval 270 km eerder werd ingezet, dat betekende een tekort aan brandstof voor de retourvlucht, bovendien stormde het tijdens de nacht, was er bovendien beperkt zicht. Slechts één B-25 bereikte Vladivostok ongeschonden. Van de alle 80 bemanningsleden overleefden 69 deze heldhaftige aanvalsactie.

10. **DIA:** Van alle geallieerde vliegtuigen, belicht ik slechts een heel klein deel, namelijk het RAF- Dutch Squadron 320 met Mitchell-25 – dus zowel de in 1940 uit Nederland overgekomen Fokkers, als ook de Hudsons voorgangers blijven hier buiten beschouwing. Vanaf ... 1943 komen de eerste Mitchells in dienst. Uiteindelijk zullen tijdens de gehele oorlogsperiode 24% = 206 oorlogsvliegers hun dood vinden, naast de 27 die tijdens de opleiding & training verongelukten. Dus zo'n 73% oftewel 617 personen overleefde de WOII. Van het 320ste squadron maakten niet alleen maar Nederlandse Marine & landstrijdkrachten onderdelen deel van uit, maar ook Engelandvaarders + Gemenebest-UK + België
4 x Militaire Willemsorde 4e klasse + 177x vliegerkruis + Buitenlandse onderscheidingen.

11. **DIA:** <https://www.youtube.com/watch?v=4LaCeJSmAfA&t=7s> 2.23
Op 18 april 1944 werd No.139 Wing, en daarmee 320th Squadron, vereerd met een onverwacht bezoek van de hoogste bevelhebber van de geallieerde strijdmacht, generaal Dwight D. Eisenhower. Uit zijn toespraak: *“De geallieerde luchtmacht heeft de Duitsers nu reeds zware slagen toegebracht, u hebt daar een belangrijk deel van voor uw rekening genomen. Maar dat is niet genoeg. Er zal meer komen, waarbij uw inzet van het grootste belang wordt geacht, een inzet die nog meer van u vraagt dan tot nu toe is gedaan, en helaas niet zonder verliezen zal kunnen zijn.... Want er staat ons nog een heleboel te wachten alvorens het einddoel in zicht is”*. Ook veldmaarschalk Montgomery kwam op bezoek: *“Als legerman heb ik de luchstrijdkrachten geweldig leren waarderen. Zij zijn onontbeerlijk in het moderne gevecht te land en vormen in feite vaak de beslissende factor”*.
Op 12 juni 1944 maakten Koningin Wilhelmina en Prins Bernhard¹ hun opwachting bij het 320th Squadron. Wilhelmina sprak: *“Nog woedt de strijd meedogenloos voort.... Maar van allen, daarbij betrokken, zal nog een voortdurende inzet van alle krachten worden vereischt, zoomede geheele toewijding aan wat ons allen boven alles ter harte moet gaan, de bevrijding van ons dierbaar Vaderland en onze gebiedsdelen overzee”*. Uiteindelijk vergde de invasie op 6 juni in Normandië twee jaar van nauwgezette planning. De Amerikaanse generaal Dwight D. Eisenhower leidde de aanval. Hij besloot om de meer dan 160.000 soldaten, 12.000 vliegtuigen en 7.000 zeeschepen te sturen om een 80 kilometer lang stuk strand langs de Normandische regio van de Franse kust binnen te vallen.

12. **DIA:** Firma ‘Gebroeders Sluis’ – zaadhandel Enkhuizen // 1868 opgericht door de broers Jacob en Pieter Sluis. Zij beschikten over een dochterbedrijf ‘Sluis Seed Store’ in Chicago, waar hun Amerikaanse klanten veel groenten- en bloemenzaden uit

Europa kochten. In 1910 huwde Jacob zijn nicht Maritje (Ma) Sluis (1891 – 15 oktober 1918). Samen kregen zij vier kinderen:

Geboren te Chicago 23-01-1917. Maritje overlijdt Spaanse Griep.. Daarna verhuist het gezin terug naar Enkhuizen en wordt Joost zijn vader de nieuwe directeur van 'Gebroeders Sluis'. Joost studeerde economie en maakt in 1936 zijn eerste zakenreis ... interessant i wat hij over de toenmalige presidentsverkiezingen schrijft:

PRESIDENTS VERKIEZINGEN IN DE VS in 1936

p. 2 : brief van Joost Sluis aan zijn vader vanuit Norfolk d.d. 18-10-1936 over de presidentsverkiezingen (privé bezit)

“Op het oogenblik staan de presidents- verkiezingen hier in het centrum van de belangstelling. Bijna alle kranten zijn unaniem op de hand van Landon en het overgrootste gedeelte van de zakenwereld ook. De arbeidersmassa is echter grotendeels Roosevelt gezinden er vis op de uitslag van de verkiezingen nog winig peil te trekken. De heele politieke strijd is hier van laag allooi en kenmerkt de oppervlakkigheid van de gemiddelde Amerikaan. Elke avond schelden de Democraten de Republicans de huid vol en omgekeerden van een redelijke argumentatie is geen sprake. Roosevelt wordt aan de man gebracht als “the man with a heart” en Landon belooft iedereen een baantje: “Vote for Landon and land a regular job”. Persoonlijk geloof ik wel, dat het voor de VS het beste is, dat ze Landon in het wittehuis krijgen, maar ik vraag me af, of hij de import, dus ook die van zaden, door verhooging van de tarieven, niet zal trachten te beperken”.

AMERIKAANSE ETEN:18-10-1936

“Over het algemeen lust ik het Amerikaanse eten wel, al verkies ik verreweg de Hollandse pot. Vooral het vleesch vind ik dikwijls slecht. Het is geen wonder dat de meeste Amerikanen zoo mager als een talhout zijn, want ze eten maar een beetje. Ik neem tenminste als dessert meestal maar een stuk apple-pie om de gaatjes in mijn maag bij te vullen, want aan een normale Amerikaansche portie zou ik niet genoeg hebben”. Brief uit 1936

Van '38 tot '40: is hij in militaire dienst en vanwege een erfeniskwestie verlaat hij met zijn broer en zus het ouderlijk huis. Vanaf 3-06-'41 is hij op de vlucht naar VK... en komt daar pas op 4-01-'42 aan. Aanvankelijk poogde hij met anderen met een visserschip weg te komen, daarna over land via Zwitserland (Luns en Baron Krayenhof) via Portugal naar VK. Dan volgt er een verhoor in Londen en wordt hij in de VS en Canada opgeleid tot 'reserve 1ste luitenant 'waarnemer'. Begin '44: meldt hij zich bij sq. 320. Joost heeft alleen boven Noord-Frankrijk gevlogen. Zijn eerste bombardementsvlucht voerde hij uit op 3 februari 1944. Vanaf 12 april vliegt hij voortdurend met officier-vlieger 2de klasse Loohuizen.

De verschillende bemanningen, waarmee Joost meevloog, bombardeerde V-1 bases en spoorwegen, vooral voorafgaande en ná de invasie van 6 juni 1944. In totaal maakte hij 39 vluchten – zo'n 75 uur en 40 minuten - voordat zijn toestel, de B-25 Mitchell-FR204, op 24 juni 1944 neerstortte. Dus een gemiddelde vluchtduur nam nog geen 2 uur in beslag. De afstand van Dunsfold tot Normandië is hemelsbreed ook niet meer dan 176 km. De maximale snelheid van de B-25 lag op zo'n 450 km /uur dus in omstreeks 30 min. konden zij doelen in de regio Normandië bestoken. Hitler's wonder wapen waren de V-1's en later de V-2's. Die vormden vooral een bedreiging voor de burgerbevolking in Londen. Er werden vanaf juni 1944 vele honderden V-1's op Londen afgevuurd gedurende zo'n 80 dagen. Dat heeft aan 6.000 mensen het leven gekost en vielen er meer dan 17.000 gewonden. Om die dreiging te verminderen, dan wel geheel te stoppen, werd onder meer het 320ste squadron ingezet als onderdeel van de Operatie 'Crossbow'.

13. DIA: De levensloop van Joost medebemanningslid Julius Alphons Michel Andries Hielckert verliep geheel anders. Hij was in Ned. Indië op 28 edc. 1923 geboren en na de lagere school gerekruteerd door de marine op wsl. 12 jarige leeftijd. Dat is niet zo heel erg opmerkelijk. Alphons moeder had de zorg voor 10 kinderen. Dus door hem aan de marine af te staan, kreeg hij een goede baan en was er ook één mond minder te voeden.

Hij zou worden opgeleid tot mecanicien. Door het uitbreken van de oorlog werd hij met zijn medeleerlingen naar Australië verscheept en kwamen zij na een ... maanden lange reis eindelijk in VK aan. Hij werd er opgeleid tot sergeant vltg. Telegrafist. Door hun jeugdigheid – het andere bemanningslid was Henri Johann Keppler was slechts 17 jaar in 1944 – werden zij 'de knikkerjongens' genoemd. De familie van Alphons zagen hem nooit meer terug. Hij is weliswaar begraven op de Grebbeberg, maar zijn familie had geen idee wat er met hem is gebeurd... tot dat ik recentelijk met hen via de oorlogsgraven stichting in contact kwam. De nog levende twee broers waren zeer ontroerd dat zij nu eindelijk vernamen wat er met Alphons is gebeurd...

14. DIA: Op 24 juni 1944 was de B-25 van Loohuizen het leidende toestel van de formatie. Het doel was kasteel d'Ansennes waar de commandopost voor de V-1 installaties zich zou bevinden. Zij vlogen over Dieppe waar zij door een Flak – luchtafweergeschut werden geraakt. *"Officier-vlieger was-ie"*, zei voormalig R.A.F. waarnemer Frank 'Frenk' Voogt over Fons Loohuizen in 2009. *"Ik heb hem getroffen zien worden. Ja, je vliegt met zes of twaalf kisten, hè - hij maakt een armbeweging van in formatie vliegen. Maar op een gegeven ogenblik word je uit mekaar geschoten, dus je zoekt naar een maatje. Dan heb je meer vuurkracht. Nou, wij sloten net bij Loohuizen aan, toen werd Loohuizen getroffen... Die spatte uit elkaar, want zijn bommen waren nog niet los."* Was er echt niets van over? Voogt schudt het hoofd: *"Geen moer! [...] wanneer een vliegtuig getroffen wordt, dan ga je tellen. Die parachutes. Zie je er vier parachutes uit, dan weet je: safe. Maar als er drie d'r uit, dan weet je niet wie er gebleven is. Ja? Dat is het juist. En, je bent aangedaan, maar op een gegeven moment word je zo bot als een botte bijl. Eh ik slof, - maakt wegwerpgebaar - hij niet."*...Nee, in het geval van Loohuizen, geen parachutes, neem ik aan? *"Neehee! Loohuizen, Sluis, Keppler en nog een... Hielckert, dat weet ik nog"*. U weet het nog precies, dus het heeft wel indruk op u gemaakt? *"Het is in je kop gegrift"*.

Wat er met de andere 22 toestellen gebeurde? Bij het kasteel d'Ansennes laten zij hun 168 bommen van 500 pond vallen op een hoogte van 2.700 tot 3.600 m. Zo'n 9 vliegtuigen liepen enige schade op maar konden wel terugkeren naar Groot-Brittannië, samen met de hen begeleidende 6 Spitfires van squadron 56. Omstreeks 20.55 uur landden de toestellen op de luchthavens aldaar. Uit het evaluatierapport kwam naar voren dat de aanval als 'poor' (armzalig) werd gekarakteriseerd. Er was géén schade op het doelobject geconstateerd. Wel vielen er 60 bommen ten oosten en zuidoosten ervan. Deze constatering werd gedaan aan de hand van opnamen die een R.A.F. fotoverkenningstoestel van het 542nd Squadron op 25 juni 1944 om 14.45 uur maakte. Ook de lokale Gendarmerie berichtte dat er géén schade was veroorzaakt en dat er ook géén lokale slachtoffers waren gevallen.

15. DIA: Alle vier bemanningsleden kwamen om... Hun lichamen werden geborgen door de Duitse bezetter. Zij werden in een karretje naar het stadhuisplein gebracht en wel op een moment dat iedereen, ook kinderen, daarvan getuigen waren. Zij werden begraven op de begraafplaats van St Rémy-Boscrocourt. Een familielid van één der bemanningsleden nam contact op met Edouard Hesse, een reserveofficier. Hij vroeg hem om met de restanten van het vliegtuig vier kruisen te maken voor de overledenen. Deze taak werd toevertrouwd aan monsieur Adalbert. Na de oorlog werden hun stoffelijke overschotten naar Nederland gerepatriëerd en werden zij

herbegraven op de Grebbeberg. De vader van Joost Sluis had hem al eerder naar Enkhuizen over laten brengen. Hij ligt daar op het kerkhof begraven....

16. DIA - FILM: <https://www.youtube.com/watch?v=PqxZ6ke4SKU> (3.02 M.)

Dat bombarderen ook zeer grote schade aan burgers kan veroorzaken, blijkt uit het bombardement op Den Haag op 3 maart 1945 door 56 Boston- en Mitchell-bommenwerpers, waaronder 12 Mitchells van het 320ste squadron. Doelwit zijn de Duitse raketinstallaties in het Haagse Bos. De verkeerd afgeworpen bommen zaaien echter dood en verderf in de wijk Bezuidenhout en het Korte Voorhout. Ruim vijfhonderd burgers vinden de dood, duizenden bewoners worden dakloos. Daaronder bevinden zich ook enige van mijn eigen familieleden. Het afgebeelde Duitse affiche laat zien, dat dergelijke catastrofes direct worden uitgebuit door anti propaganda.

17. 0,5%/45.000 Ned. verzet

8.200 Ned. verzet gedood

250.000 Ned. gedood

2.300 militairen sneuvelden

=====

INVASIE: 80 km. strand Normandië

160.000 soldaten,

12.000 vliegtuigen

7.000 zeeschepen

20.000 Burgers Normandië gedood

= 30% van alle Franse burgers

Nazi misdaden vs menselijkheid

18. Onze vrijheid

VS: handel Europa

USSR: Communistisch

Koude oorlog: Korea; Vietnam

1989: Oost-Europa

2013: Krim-, Oekraïne oorlog

2023: Israël – Gaza

19. Diplomatie – verdragen & rechten

Legers-vs.-guerrilla

Creatie 'vijandbeelden'

Differentieer overheid - bevolking

Sparen van burgers; infrastructuur

Alleen militaire objecten

Wederopbouw – langdurig